

VEČJEZIČNOST V KRAŠKEM IN ISTRSKEM NAREČNEM PROSTORU

Prispevek skuša osvetliti posebno obliko večjezičnosti v kraškem in istrskem narečnem prostoru, ki ni samo zmožnost sporazumevanja v različnih jezikih na tem območju in preklapljanje iz enega jezikovnega koda v drugega, pač pa tudi 'potovanje besed' iz lastnega jezika oz. narečja v jezik oz. narečje sosedov in obratno. To obojesmerno prevzemanje terminov se kaže kot večjezična leksikalna razslojenost kraških in istrskih slovenskih govorov, ki jo prispevek utemeljuje.

The article aims to shed some light on a specific form of multilingualism found in the dialectal areas of the Kras and Istria, which manifests itself not only in the ability to communicate in different languages spoken in this area and to code-switch from one language code to another, but can also be described as a »journey of words« from one's own language or dialect to the neighbour's language or dialect, and vice versa. The article substantiates this two-way borrowing of terms, which manifests itself in multilingual lexical stratification of Slovene Karstic and Istrian dialects.

V spremni besedi ob izidu moje monografije *Narečna podoba Križa pri Trstu* je Goran Filipi zapisal, da danes, v vzdušju popolne globalizacije, obstaja nevarnost, da t. i. 'mali jeziki', pravzaprav jeziki 'malih narodov', preprosto izginejo v oceanih vsesplošne amerikaniziranosti. Filipi nadaljuje: »Še hujša usoda seveda čaka dialekte, kaj šele slovenske govore v Italiji, ki se že celo vrsto stoletij potaplja v morju romanskega sveta in kulture.« (Cossutta 2001: 9.) Te sicer trpke, a na prvi pogled resnične besede, so v meni sprožile val vprašanj, na katera sem skušala odgovoriti. Zlasti pa me je zamikalo vprašanje, katero vlogo odigravajo narečja v zahodnem maloobmejnem prostoru prav v obdobju globalizacije in preseganja pojma nacionalnega jezika. Ali niso morda most, ki že stoletja povezuje ljudi različnih narodnosti ob meji?

Samo poglobljena analiza jezikovnega stanja na Krasu in v Slovenski Istri je sredstvo, ki nas lahko privede do utemeljitve te trditve. V zamejskem prostoru, v katerem živim že od rojstva in ki me stalno preseneča s svojo jezikovno barvitostjo, se položaj slovenskih govorov bistveno razlikuje od tistega, ki ga srečujemo v neposredni bližini, v matični domovini. Zavedati se moramo, da so Primorci, tako Kraševci kot Istrani, večinoma dvojezični govorci, ki brez težav skoraj neopazno

preklaplajo iz slovenskega jezikovnega koda v romanskega in obratno, če to zahtevajo različni govorni položaji. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da je jezik živ organizem in da so ti govorniki stalno v stiku z romanskim življenjem, z romanskim načinom življenja, z romanizacijo nasploh. Če danes enostransko opazujemo ta pojav, vidimo v njem le ogroženost, ki preti slovenskim govornikom ob meji ob vsakodnevnem pritisku številčno močnejših italijanskih, in nevarnost, da zaradi postopne romanizacije prej ali slej izginejo. Toda zavedati se moramo, da so korenine tega pojava, ki ga jezikoslovci imenujejo jezikovna interferenca, veliko globlje, da segajo stoletja nazaj, saj jih zaradi geografskih, zgodovinskih in naravnih okoliščin zasledimo že v začetku 17. stoletja v devinskem govoru Alasie da Sommaripa, ki, čeprav izpričuje celo vrsto germanskih izposojenk, še zdaleč ni bil germaniziran.

Potovanje besed iz jezika in narečja sosedov v slovenske govore ob meji moramo sprejemati kot naravni interferenčni pojav, ki daje tem govornikom poseben pečat, rekla bi, celo poseben čar, ki ga lahko dojamemo samo, če poznaš zamejsko stvarnost. Šele tedaj se zaveš, da to ni 'mišmaš narečje', kot ga je označila neka Primorka v svoji preveliki puristični vnemi, ker je prevzemanje tujih besed v njem pravzaprav sredstvo za boljše medsebojno poznavanje in spoštovanje identitete sosedov ob ohranjanju lastne identitete. O tem priča tudi Jakominov sicer diletantski, a nič manj dragocen narečni slovar, ker je v njem zabeležena živa domača istrska govornica, v kateri se odraža tista večjezičnost maloobmejnega prostora, ki je že zdavnaj zabrisala meje, ki jih je začrtal človek.

Če se iz Slovenske Istre pomaknem na Kras in prisluhnem svojemu domačemu kriškemu govoru, moram priznati, da si ga ne znam predstavljati brez pogostih romanskih in tudi germanskih prvin, ki se pojavljajo na vseh ravneh: od glasoslovne do oblikoslovne, od skladenjske do leksikalne. Če bi jih izločila, bi uničila to, kar je v tem govoru pristnega, kar ga ločuje od drugih. Uničila bi njegovo dušo. Dovolj, da pomislim, da je besedna in stavčna akustika tega govora tipično romanska, saj ne pozna intonacijskih in kvantitetnih opozicij v naglašanih zlogih, pač pa je prilagojena sosednjim furlanskim in italijanskim govornikom. Prav to daje govoru tisto muzikalnost, ki se je zavedel celo ljubljanski tiskar ob mojem kriškem branju korektur.

Če se pomudim na skladenjski ravni in analiziram nekaj kriških skladenjskih vzorcev, lahko takoj ugotovim pogosto rabo nekaterih prirednih in podrednih romanskih veznikov: npr. kriš. 'aṅkã 'tudi' (vezalno priredje): 'Aṅkã 'mati kər'či; kriš. ma 'aṅkã 'ampak tudi' (stopnjevalno priredje): N'jã 'samuã jã 'padu 'dãš, ma 'aṅkã 'tučã; kriš. o - o 'ali - ali' (ločno priredje): O γ'raš u b'rieχ o 'bãdi 'duãmã; kriš. ma 'toda' (protivno priredje): 'Xuãj, ma p'ridi 'vãljã nã'zaj; kriš. a'lorã 'torej' (sklepalno priredje): 'Ničãš, dã ti po'mayãn, a'lorã nãp'ravi 'sam; kriš. 'aṅkã čã 'četudi' (dopustni odvisnik): 'Aṅkã čã jã 'bou t'rydãn, jã 'kuãpu. Germanski elementi so v tem govoru na skladenjski ravni redkejši: prim. kriš. poudarni členek γ'liχ 'prav', npr. Γ'liχ 'tistã jã 'pãršlã.

Tudi na oblikoslovni ravni zasledimo v kriškem govoru nedvomne romanske vplive. Naj navedem samo eno tipično romansko oblikoslovno prvino, in sicer tvorbo zanikanega imperativa: prim. kriš. *nə s'tuoj* (*Nə s'tuoj k'ričət* 'ne vpij!', ki je kalk trž. it. *no sta zigar*). Največja diferenciacija, ki je večinoma posledica interferenčnih vplivov s knjižno slovenščino in s sosednjimi kraškimi govori, pa je v kriškem govoru vezana na leksikalno raven. Prepletanje romanskih in germanskih izposojenk je v njem tako običajno, da je skorajda nedostopno nekomu, ki ne obvlada italijanščine ali nemščine. Zanimiv pojav je tudi, da romanske in germanske izposojenke pretežno ohranjajo spol in včasih tudi glasoslovno strukturo izvornih besed: prim. kriške romanizme *kə'pelä* f. 'kapela', *'cykä* f. 'buča', *cə'vatä* f. 'copata', *ž'litä* f. 'sani', *pər'tun* m. 'vhodna vrata', *'andito* m. 'hodnik', *kə'pot* m. 'plašč', *rəvə'nel* m. 'redkev', *pə'run* m. 'vilice', *'viščo* m. 'omela', *vərd'jan* m. 'čuvaj'; dalje germanizme *ž'nidər* m. 'krojač', *'šuštər* m. 'čevljar', *'fietrof* m. 'predpasnik' itd. Prevzeti so tudi množinski samostalniki: prim. kriš. *bə'rieša* 'hlače', *ja'cini* 'dereze', *fəžo'leti* 'fižol v stročju' (2001: 22).

Da sta romanska in germanska plast že zdavnaj izpričani v kriškem govoru, nam pričajo tudi mikrotoponimi oz. ledinska imena: prim. kriš. *'Myl*, nar. *'myl*, iz istr. it. *mull*/trž. it. *mol* 'pomol' (2001: 110); kriš. (*'Monte*) *'kukolo*, iz trž. it. *cucar* 'kukati', to pa iz istopomenskega n. dial. *kucken*, knj. *gucken* (2001: 112); kriš. *Rən'dielä*, iz trž. it. *riondela/riodela/rodela* 'kolesce' (2001: 111). Leksikalna večplastnost kriškega govora pa se razkriva tudi v hišnih imenih, ki so sprejeta tako iz romanskega leksikalnega fonda, npr. kriš. *Pə'torjevi*, nar. *pə'tor* 'soboslikar', iz istopomenskega trž. it. in istr. it. *pitor*; kriš. *Vərd'janəvi*, nar. *vərd'jan* 'čuvaj', iz istopomenskega trž. it. in istr. it. *guardian*, kakor iz germanskega, npr. kriš. *'Miežnərjəvi*, *'Šuštarjəvi*, *'Tišlarjəvi*, *'Ž'nidərjəvi* (2001: 119).

Toliko o domačem kriškem govoru kot dokaz, da je njegova večjezičnost pristna. Če se s Krasa popeljemo v Slovensko Istro, bomo prav tako ugotovili prisotnost vzporednih romanskih in germanskih prvin, ki so še najbolj razvidne na leksikalni ravni in potrjujejo razslojenost slovenskih istrskih govorov. Ko sem nedavno pisala spremno besedo k zbirki novel *Antónci v Pridvoru, Istrjani na Obali* (2002) domačinke Nelde Štokove Vojske, o kateri sem v tisku zasledila oznako 'prikupne zgodbe v onesnaženem narečju', moram priznati, da me je v tem delu kot dialektologinjo prevzelo prav njeno 'onesnaženo narečje', ki je pristni marežganski govor, v katerem *šrajajo* njeni junaki. O njem sem namreč zapisala: »Z njim so zaživele oljke na *koroni*, z njim je znala pričarati istrske *korte*, istrske *barede*, istrske *vinje* in Istro nasploh.« Če bi jezikoslovec razčlenil to mojo poved, v katero sem hotela ujeti bistvo njene istrske domače govorice, bi ugotovil, da sem namenoma uporabila štiri romanske izposojenke, ki ponazarjajo jezikovno sliko Slovenske Istre in obenem strukturo njenih domačij. Avtorica jo je v svojih črticah vestno in natančno pričarala v pogovorih svojih ljudi – Istranov. V njihovem jeziku se stalno prepletajo romanske in germanske izposojenke, ki jih je Štokova zbrala v posebnem slovarčku na koncu vsake črtice, da bi bile bralcu razumljive. Prav to

gradivo je po mojem mnenju dragocen dokument preteklega in sedanjega stanja istrske jezikovne večplastnosti oziroma večjezičnosti, ki nam tudi na tem maloobmejnem območju potrjujeta, da sta nedeljiva enota teh govorov, ki ne hromi, pač pa celo krepí njihovo vitalnost. Iz novel Nelde Štok sem izluščila nekaj zgovornih primerov: *Ma ne stuj mi reć tu!* – romanski veznik *ma*; zanikani velelnik po romanskem vzorcu; *Eee, paráš da si furbo, ma si prav zatelébljen.* 'Misliš, da si prebrisan, a si res zabit.'; *Ámbot, da ni pršla ránca nona na korto ...* 'Nekoč, da ni prišla pokojna babica na dvorišče ...'; *Kaj pajnsaš láte sama?* 'Kaj misliš tu sama?' – primer prilagajanja romanskega glagola slovenskemu spregatvenemu vzorcu; *Si ta nrvać brava vod vseh betegárk ...* 'Si najboljša od vseh trgovk ...' – opisno stopnjevanje pridevnika z določnim členkom po vzoru it. *Sei la più brava ...*; *Krišto dijo ...!* – primer izposojanja it. kletvice; *To je pa anomálo mása ...* 'To je pa nekoliko preveč ...' – primer prevzetega romanskega prislova, ki je tipičen venetizem; *Zdaj, ki me je primla volja ...* 'Zdaj, ko me je prijela volja ...' – dobeseden kalk it. *mi ha preso la voglia*. In še in še bi lahko naštevala, saj v besedilu kar mrgoli romanskih izposojenk.

Ob ugotavljanju množične prisotnosti interferenčnih pojavov na tem zahodnem robu slovenske zemlje izstopa razveseljivo dejstvo, da je prelivanje besed iz jezika v jezik na tem območju dvosmerni pojav, saj je zajelo tudi italijansko tržaško in istrsko narečje. Že v svoji diplomski nalogi leta 1973, v kateri sem obravnavala slavizme v italijanski tržaščini, sem ugotovila kar 157 slovanskih izposojenk, ki so pretežno slovenskega izvora. Danes njihovo število postopoma narača. Mesto Trst je bilo namreč že od nekdaj na stičišču različnih kultur in narodnosti in seveda v vsakdanjem življenjskem stiku s slovenskim prebivalstvom, ki je predstavljalo močno delovno silo. Tako so v italijansko tržaško narečje prodrli specifični in tehnični termini, ki večkrat nimajo ustreznice v romanskem leksikalnem fondu, če pa jih imajo, ima slovenska izposojenka, tako nujnostna kot dubleta, pečat ekspresivne obarvanosti, ki ni izpričana v enakovrednem pristnem tržaškem izrazu. O vitalnosti slovanskih izposojenk v italijanski tržaščini priča tudi njihova pogosta raba, ki jo sicer pogojujejo različni dejavniki, in prav tako pogosta raba njihovih izpeljank, čeprav jih ima le tretjina slavizmov. Poudariti je treba tudi dejstvo, da je večina tržaških slavizmov dobro prilagojena strukturi tržaškega narečja tako s fonetičnega kot z morfološkega vidika, s semantičnega vidika pa so nekateri slavizmi doživeli prave semantične premike (Cossutta 1998: 395–401).

Iz navedenih raziskovalnih izsledkov sem prišla do spoznanja, da je treba 'potovanje besed' na maloobmejnem obrobem slovenskem prostoru analizirati globalno, upoštevajoč različne dejavnike, ki se ob različnih vsakdanjih govornih položajih stalno spreminjajo in množijo. Prevzemanje besed je treba pojmovati kot dvosmerni pojav, ki zadeva tako naš jezik kot jezik soseda, ne pa kot enostransko romanizacijo, ki izpodjeda naša narečja. Samo v tej luči je lahko naša večjezičnost in večjezičnost soseda sredstvo za medsebojno razumevanje in priznavanje enakega v drugačnem. Ozaveščanje odnosa do lastne narodne in jezikovne pripadnosti v

pozitivnem razmerju do tujih narodnih in jezikovnih identitet je v italijansko-slovenskem obmejnem prostoru bistveno za obstoj jezika in narečja samega. Ob nenehnem vsakdanjem dajanju in prevzemanju, ki se odraža na vseh jezikovnih ravninah, se ob utrjevanju večjezičnosti nemoteno in skoraj nezaznavno uresničuje ideja strpnosti ljudi ob meji.

Okrajšave

dial. = dialektalno

istr. it. = istrskoitalijansko

kriš. = kriško

n. = nemško

nar. = narečno

trž. it. = tržaškoitalijansko

Literatura

- Rada COSSUTTA, 1998: Slovenska interferenca v italijanski tržaščini. *Jezik za danes in jutri*. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 395–401.
- – 2001: *Narečna podoba Križa pri Trstu*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko (Knjižnica Annales 25).

MULTILINGUALISM IN THE DIALECTAL AREAS OF THE KRAS AND ISTRIA

SUMMARY

At the time of the rearrangement of and a decline in the roles of the national language, which affect not only the national language itself, but also its relationship to the global language, some questions are raised about the role which is played by the dialects spoken in the areas close to the border: Are these dialects not a bridge which for centuries has connected people of different nationalities living close to the border? Is the borrowing of words from the neighbour's language or dialect not a means of establishing interpersonal connection and mutual respect according to the idea of a united Europe? Did the multilingualism and multiculturalness of the dialectal areas near the border not bridge the boundaries set by man long ago? The article attempts to find possible answers to these questions by analyzing the language situation in the Kras and in the Slovene part of Istria, where interference language phenomena on all levels – phonological, morphological, syntactic and lexical – have intermingled for centuries on account of historical, geographical and natural circumstances.

The influx of Romance and Germanic borrowings into Karstic and Istrian Slovene dialects runs parallel to the influx of Slavic borrowings entering the Italian Trieste dialect and Istrian Italian; this enables people to get to know one another and at times even to communicate with each other. The phenomenon, dependent on different factors which are the subject of the present article, brings different speakers from the border area closer together, and puts into effect, in a spontaneous way and without anybody feeling endangered, the idea of peaceful coexistence along with the preservation of the individual's ethnic and linguistic identity, accompanied by the acknowledgement of the neighbour's identity.